

Вступ

ПОВІСТЬ ПРО ДВОЄ МІСТ

Існують дві версії подій 1887 року. Одна добре відома, друга — ні.

Першу версію розповідають у більшості підручників з історії. Саме її хотіли згадувати сучасники, її вони з сумовитою усмішкою переказували онукам. Це історія королеви Вікторії та літа врочистостей на честь її Золотого ювілею. Коли їй на голову наділи важку корону Британії, вона була лише дівчином-підлітком. За п'ятдесят років Вікторія стала втіленням імперії, і на знак пошани до неї запланували низку грандіозних заходів. 20 червня, саме в той день, коли вона вперше зійшла на трон, до Лондона з'їхалися європейські монархи, індійські князі, сановники й офіційні представники з усіх куточків її імперії (прибула навіть королева Гаваїв Ліліуокалані). Власники крамниць у Вест-Енді прикрасили вікна червоними, білими й синіми барвами; на кожній похмурій будівлі висіли королівські штандарти і «юніон-джеки», а також гірлянди з квітів. Увечері посольства й клуби, готелі та офіційні установи по всьому Сент-Джеймсу і Пікаділлі ввімкнули електричні лампочки й запалили газові світильники, що осявали велетенські

корони й літери «V» та «R» на цих спорудах*. Вірні піддані її величності прийшли до центру з передмість і прибуткових будинків. Деякі гості їхали потягами з Кенту й Суррею і тепер проштовхувалися заюрмленими вулицями, сподіваючись бо-дай мигцем побачити королівський екіпаж чи якусь принцесу в діамантах. Коли згасли довгі літні сутінки, люди виставили свічки у вікнах і випили пива, шампанського й червоного вина за здоров'я своєї королеви.

У Вестмінстерському абатстві відбувся подячний молебень, у Віндзорі провели офіційний бенкет і військовий парад. А в Гайд-парку навіть влаштували дитяче свято для 2500 хлопчиків і дівчаток, яких розважали 20 лялькових Панчів і Джуді, 8 театрів маріонеток, 86 кінетоскопів, 9 циркових труп з песиками, мавпочками й поні, а також оркестри, іграшки й повітряні кульки. Натішившись, малеча могла пригоститися лимонадом, тістечками, м'ясними пирогами, булочками й апельсинами. Упродовж усього ювілейного літа відбувалися пам'ятні концерти, лекції, вистави, пікніки, вечері й перегони на човнах і яхтах. Оскільки ювілей збігся з традиційним лондонським «сезоном», проводили також прийоми в садах і бали. За модою того літа леді вбиралися в оздоблені мереживом чорні й білі шовкові сукні з турнюрами, а також сукні абрикосово-жовтого, бузкового та приглушеного зеленкувато-блакитного відтінків. У Гілд-

* *Victoria Regina*, себто королева Вікторія. (Тут і далі у виносках внизу сторінок — прим. пер., якщо не зазначено інше.)

голі відбувся дивовижний бал, на якому принц і принцеса Вельські розважали коронованих гостей-родичів, а також перського князя, папського посланця, правителя Сіаму й мараджу Холкара з Индаура. Уся висока спільнота танцювала під розвішаними прапорами й каскадами композицій з напахчених квітів. У дзеркалах сяяли відображення тіар і шпильок для краваток. Юних дебютанток представляли синам шляхетних родин. Вир вікторіанського життя кружляв під мрійливу мелодію жвавого вальсу.

Але є й інша версія подій.

Це історія 1887 року, про яку більшість вирішили забути. Дотепер про неї згадано лише в дрібці історичних досліджень; на диво мало людей узагалі знають, що всі ті події відбулися насправді. Однак того року вони заповнили більше газетних колонок, ніж усі описи королівських парадів, бенкетів і святкувань разом узяті.

Літо Золотою ювілею видалося винятково теплим і бездошовим. Чисте синє небо, під яким влаштували безтурботні сезонні пікніки й вечірки на природі, висушило фруктові сади й випалило врожай на полях. Брак води й відсутність сезонних робочих місць на сільськогосподарських угіддях поглибили й без того важку кризу безробіття. Поки заможні насолоджувалися гарною погодою під парасольками від сонця і в затінку дерев на замських віллах, бездомні й бідні також скористалися теплом і розбили на Трафальгарській площі табір просто

неба. Багато хто прийшов до центру міста в пошуках роботи на Ковент-Гарденському ринку, де лондонці купували продукти. Але посуха означала, що зменшилася кількість ящиків зі сливами й грушами, які треба піднімати й переносити. Не маючи грошей на кімнату, люди спали на сусідній площі, де до них приєднувалося дедалі більше безробітних і бездомних, які ладні були радше лишитися на вулиці, ніж погодитися на жахливі, принизливі умови робітних домів. Спостерігачі з жахом дивилися, як мешканці табору здійснювали ранкові омивання й прали свій «повний паразитів» одяг у фонтанах, просто перед носом лорда Нельсона, який споглядав це з висоти своєї колони. З наближенням осені тут почали збиратися соціалісти, Армія Спасіння й різноманітні благодійні організації, що роздавали Біблії, квитки до нічліжок, каву, чай, хліб і суп. Над імпровізованими бівуаками навішували брезент; щоденно між лапами велетенських бронзових левів виголошувалися пристрасні промови. Загальне збудження, відчуття єдності й безкоштовні харчі збільшували кількість лондонських ізгоїв, привертаючи увагу поліції, що, своєю чергою, вабила журналістів, які блукали між брудними мешканцями площі, збираючи імена та історії досі безіменних сквотерів.

«Пан Ешвілл» називав себе «малюром і склярем за професією». Він 12 місяців не мав роботи, 33 ночі спав на набережній, доки не стало надто холодно, а тоді перебрався на Трафальгарську площу, сподіваючись, що там буде тепліше.

Пригнічений і виснажений таким досвідом, він намагався оптимістично ставитися до майбутнього, вірячи, що колись таки знайде роботу.

Солдатська вдова обходила Трафальґарську площу, продаючи сірники, щоб прогодувати маленького сина, але так вона жила не завжди. Жінка не змогла сплатити останній внесок за придбану на виплату швейну машинку, тож втратила засоби для забезпечення родини, а згодом і кімнату, яку називала доміркою. Оскільки нещасна знала, що в робітному домі її розлучать з дитиною, вона вважала за краще перебиватися щоночі на площі разом із сином, який пригортався до неї, ховаючись під шаллю¹.

«Літня пара», яка ніколи раніше не знала скрути, опинилася на вулиці й мусила спати на кам'яній лавці на площі². Чоловік був музичним директором театру, але через нещасний випадок став неприцездатним. Не маючи заощаджень, подружжя невдовзі вже не могло сплачувати оренду і врешті-решт мусило ночувати під зірками. Цим людям було надто соромно й страшно навіть думати про те, щоб віддатися на милість місцевого робітного дому.

Сотні людей приходили на Трафальґарську площу, щоб ночувати на голій бруківці, і в кожного була схожа історія. Політичним агітаторам знадобилося небагато часу, щоб зрозуміти: це зібрання пригнічених — готова армія розлючених людей, яким немає чого втрачати. Лондонці давно збагнули, що Трафальґарська площа стоїть на осі між східною і західною

частинами міста — лінії поділу між багатими і бідними: такий собі штучний кордон, який можна легко зламати, як і невидимі обмеження, що позбавляли безправні групи голосу. Декому в 1887 році ймовірність соціальної революції здавалася жахливо реальною, а іншим, навпаки, реальною недостатньо. Щоденні промови на Трафальґарській площі, які виголошували соціалісти й реформісти, як-от Вільям Морріс, Анні Безант, Елеонора Маркс і Бернард Шоу, мобілізували людей, і тоді на вулиці виходили багатотисячні процесії зі співами й знаменами, що неминуче призводило до насильства. Міська поліція Лондона і магістратський суд на Боу-стріт працювали понаднормово, намагаючись стримати протестувальників і очистити площу від усіх, кого вважали жебраками й підбурювачами, але ті, як нестримна хвиля, поверталися, щойно їх відтіснили.

8 листопада комісар поліції сер Чарльз Воррен припустився фатальної помилки — заборонив усі зібрання на Трафальґарській площі. Ті, хто вважав це місце в серці Лондона точкою єднання простих людей і форумом для політичних акцій, сприйняли заборону як офіційне оголошення війни. Демонстрацію запланували на 13-те. Приводом була вимога звільнити з в'язниці ірландського депутата парламенту Вільяма О'Браєна, але причини невдоволення протестувальників виходили далеко за межі цього знаменитого судового процесу. Зібралось понад 40 тисяч людей, щоб наголосити на своєму. Їх зустріли дві тисячі поліціантів, а також Королівський лейбгвардійський

кінний полк і Гренадерський гвардійський полк. Майже одразу ж почалися зіткнення, і поліція з кийками напала на протестувальників. Попри заклики до мирної демонстрації, багато протестувальників прийшли зі свинцевими трубами, ножами, молотками й надламаними цеглинами. Сорок осіб потрапили під арешт, понад двісті зазнали поранень під час заворушень і щонайменше двоє загинули. На жаль, «кривава неділя», як її назвали, не стала кінцем конфліктів. Дзвін розбитого скла й вибухи народного гніву тривали аж до початку наступного року.

Ці два епізоди пов'язані з двома жінками, чий життя і смерть стали визначальними для XIX століття. Перша — Вікторія, що дала назву цілій епосі, яка тривала з 1837 по 1901 рік. Друга — бездомна на ім'я Мері Енн, або «Поллі», Ніколс, яка того року опинилася серед мешканців Трафальгарської площі. Її ім'я, на відміну від монаршого, забудуть, хоча світ із великим захопленням і навіть задоволенням пам'ятатиме ім'я її вбивці — Джека-Різника.

Між літом Золотого ювілею королеви і вбивством Поллі Ніколс 31 серпня 1888 року минув майже рік. Вона стала першою з п'яти «канонічних» жертв Джека-Різника, тобто тих, чий смерті, за визначенням поліції, скоїла одна особа в районі Вайтчепел в Іст-Енді. Після вбивства Поллі Ніколс 8 вересня неподалік Генбері-стріт знайшли тіло Енні Чепмен. У перші години ранку 30 вересня Різнику вдалося завдати подвійного удару. Під час так званої «подвійної події» він забрав життя

Елізабет Страйд, яку знайшли на Датфілдз-Ярд неподалік Бернер-стріт, і Кетрін Еддовс, що була вбита на Мітр-сквер. Після короткої перерви у кривавому шалі він здійснив останнє вбивство 9 листопада: понівечене тіло Мері Джейн Келлі знайшли в її ліжку за адресою Міллерс-Корт, 13.

Жорстокість убивств у Вайтчепелі приголомшила Лондон і більшість читачів газет у цілому світі. Усім жертвам Джека-Різника перерізали горло. Чотирьох із них випатрали. За винятком останнього вбивства, решта відбулися на відкритому просторі, під покровом темряви. Убивці щоразу вдавалося втекти, не лишивши жодних натяків на те, ким він, вона чи вони є. Зважаючи на густоту заселення району, де відбувалися вбивства, громадськість, преса й навіть поліція вважали цей факт неймовірним. Різник ніби завжди був на один примарний, диявольський крок попереду влади, що надавало вбивствам жахливого, майже надприродного відтінку.

Вайтчепельський підрозділ Н («Ейч») міської поліції Лондона робив усе, що дозволяли їхні ресурси, але невдовзі місцеві поліціянти зрозуміли: для них це завдання надто важке, бо вони ще ніколи не мали справи з убивствами такого масштабу й розмаху. Вони опитували свідків з навколишніх будинків району, а ще збирали й аналізували різноманітні матеріали судово-медичної експертизи. Поліцію завалювали повідомленнями й листами люди, що стверджували, ніби є свідками, і пропонували допомогу, а також ті, які просто вигадували казки. Загалом